

VERESS MIKLÓS

Deszkahangok

JUHÁSZ GYULA APOKRIF SÍRIRATAI
1937. 12. 03. – 06. 04. 1937.

1. Mosdatnak

*Nagyon fáj ez a hír az éjszakában,
mely rámborult örökre már – na, mondd,
mért igyekeztél, fiam, te bolond,
tehervonattal tolatni utánam?*

*Lesz azokból elég: az országtérkép,
mit rádborítanak, ázik, szétszakad,
mint a Nagy Bridzsben Kelet meg Nyugat;
s a távirások megőrülnek végképp.*

*Mit mondjak én? Kit nem mosdathat anyja
se már, mindegy sírásók ősi gondja,
hogy tömegsírba nem dobhatnak minket,*

*bár szerepünknek ez volna az ára.
Egy sötét munkásotthon homlokára
tán föl is szegzik majd a szíveinket.*

2. Szerepünk

*Micsoda példát adtál te nekünk,
ki öngyilkoltad magadat, amíg
nem jöttél rá, hogy mindig más lakik
bennünk, kire majd deszkát veretünk.*

*Flórád örök, a jövőbe zuhanva;
míg te meg én, akár egy csecsemő*

*kuporgunk föld alá, és egyre nő
körmünk, szakállunk. Ránk se ismer Anna*

*év múltán, hová léte lepereg.
Attila, lásd be, mint a kisgyerek,
olyan a költő: lehet szikár alak,*

*vagy vézna test – csak közös sorsot élt át,
ha sínre roskasztja megannyi vélt vád.
Bocsáss meg nékem. Nem bántottalak!*

Arc/kép/módosulatok

*„Hiába mondd, hogy szép a tavasz,
midőn kifeslik a nyíló virág.
Az ősz, az elmúló nyár szebb nekem,
óh szebb nekem az őszi sárgaság.
Midőn a dér megüli a mezőket
s a réten őszi rózsák termenek
– midőn harasztok zörgő habotája
– arcunkba vágja – az enyészetet!”*

Egy tizenhét éves diák Mulandóság című versének második szakasza ez 1899-ből. Későbbiekből is tagadhatatlan, hogy életérzése is, ecsetkezése is ugyanazon Juhász Gyuláé, aki 1934-ben azt írja majd: „Most az enyészet kezében vagyok”. Ugyanebből az utóbbi – bár nem a legutolsó – évből való a Váci szeptember 1899 egy „égőszemű” kispapról, akinek „lelke messze őgyeleg, / várják pásztortüzes tiszai tájak / és ő egy halk Verlaine-versre gondol.”

Most reá gondolok vissza.

1. Kisdíákosan

Kaposvárrott, a fiúgimnáziumban, Krasznai Lajos tanár úr is csak úgy taníthatta a Nyugatosokat, ahogy 1956 és 1960 közt lehetett volna, ha betartja a szigorú tantervet is, ráadásul odaalázul a kötelező eszmei mondandókhöz. Kosztolányi-rajongó volt, de – úgy emlékszem – nála (természetesen Babits után) megfért egymással Tóth Árpád és Juhász Gyula valahol Hamburger Jenő és Zalka Máté között is még. Innét visszanzésvést, a túrhető nacionalizmus határain belül maradt, ami léleksérüléseket is okozhatott bármelyik tiszta önérzetű pedagógusnak.

Neki köszönhetem, hogy Ady magyarság-verseiből brillírozhattam az érettségim, s azt is, hogy – véletlenül ugyanezért – Kiss Lajos (Szigeti-tanítvány) esztéta lepontozott szegedi fölvetelimen. Nos, ahhoz, hogy mindezt bárki is megértse, tudomásul kell vennie, hogy Krasznai tanár úr (alias Csöpi, mert annak becéztük mi, ötvenhatba habarodott kamaszok, galamblelkéért; egyszóval, legkíméletlenebb hisztériáimat is megértő,

megbocsátó, bár verseimet másodlagosan kezelő nevelőm) ugyanannak a kornak áldozataként próbálta megmagyarázni nekünk, Nagy Imre szülővárosában lakóknak, az irodalomtörténet mindenkori történelmi, politikai hátterét, hogy tudta azt: ugyanolyan lehetetlenre vállalkozik, mint amikor a *Légy jó mindhalálig* Nyilas Misijének próbálja elmondani földrajz oktatója a reánk leselkedő Trianont.

Krasznai tanár úrtól tehát főként azt tudtuk meg, hogy milyen kegyetlen árván érezte magát a Tomiba száműzött *Juhász Gyula*, a Végek költője. Kár, hogy sem Nagyvárad, sem Szokolca hovatarozása nem jöhetett eléggé szóba, már csak azért sem, mert ezekről földrajz tanárunk annyit sem mert nyilatkozni, mint az, aki történelmi oktatott minket – átmenetileg. Az ötvenhét utáni körülmények között – mégiscsak dicséretes módon – Krasznai tanár úrnál az is (hogy pedagógiai szakkifejezéssel éljek) motiválta mindezt, hogy a pletykák szerint ugyan várományosa lehetett volna egyetemi állásnak is (1949-ben még a Pázmány Péter Tudományegyetemen végzett magyar–történelem szakon) – ha a finnugor nyelvészet örökös imádata mellett belé nem szerelmesedik egy finn hölgybe, és nem próbál utána disszidálni Északra.

Állítólag ezért száműzték vissza szülővárosába, abba a gimnáziumba, mely akkor már nem viselhette azt alapító Somssich Pál nevét, helyette Stancsics Mihályét, ki 1848-ban sem gondolta volna el népfiként, hogy század múltán milyen méltatlanságokba keveredik, mint annak a munkásmozgalomnak az első harcosa, amely Juhász Gyula sorsává is vált. Tanárunk mindezt úgy élte túl, hogy a maga Tomijában akár díszpolgár is lehetett volna azért, mert visszatelepült, négy gyermeket nemzett (kik közül az első neve Ildikó, de az utolsó azért Aino) s nagy merészen gimnáziumi Hangos Újságot is indított az iskolarádióban 1958-tól.

Valódi hőstette volt ez, olyasmi, mint, hogy nem akadt az országban egyetlen gimnáziumi osztály sem, mely annyira ismerte volna a Kalevalát és a finn népköltészetet, akár mi, s az is, ahogy – megadva a tiszteletet az epikának – terelgetett végig bennünket a költészet magyar és világirodalmi útjain. Tette mindezt Ady és a Nyugat (főként a már emlegetett Kosztolányi) megértése érdekében, hogy tudatosítsa bennünk a literatúrának nemzetileg és világirodalmilag épülő szerkezetét. Ha jól emlékszem, éppen ezért szánt sok időt minden egyes költőnél arra, hogy kitérjen fordításaira is, s ezt – bár az akkori fölfogás szerint már sablonos volt a sorrend – Juhász Gyula esetében is a helyére tette. Nagy szó volt ez, bár Kosztolányi, Babits, Tóth Árpád mellett ugyanezt nem említhette meg Szabó Lőrincnél például (kiről sokáig nem tudhattuk, hogy a nagybeteg Juhászt látogatta mások, például éppen a szintén gyógykezelt József Attila helyett is az utolsó években), akit nem illett taní-tani akkor, amikor másfajta megítélésből mások gyöngébb műfordításai is boltba kerülhettek.

Irodalomtanárom abban is kissé furcsa volt, ahogy a költők szerelmi líráját elemezte: rendkívül nagy empátiával, de kellő távolságtartásra nevelve (nem oktatva) tanítványait. Leadta ugyan tananyagként azt, amit fontosnak vélt, de – érezhető volt – nem beszélt túl nagy lelkesedéssel olyasmiről, ami a lelkieken inneni tartományokba terelhetne volna fantáziánkat. Kosztolányiról sosem tudhattuk meg, hogy milyen is volt a családban Esti Kornélként, nem ecsetelgette a babitsi idill hátterét, igen kevésbé terelgetett ki József Attila skizofrén szerelmi életére – de fölemlégethette, hogy Tóth Árpád nagy, betegen miként csokolhatja meg (nehogy tébécét terjesszen) lánya és felesége haját. Így visszagondolva azokra az évtizedekre, így tudatosult bennem, hogy néhány huszadik századbéli költő reménytelen szerelme csak folytatása volt a Csokoiéknak.

Amikor az ELTE helyett a Szegedi Tudományegyetemre adtam be fölvételi jelentkezésemet, azt mondta: Juhász Gyula városába?! Nem azt, hogy József Attiláéba, Móra Ferencéébe, Radnótiéba – a többiről nem is szólva. Nem vélhette, hogy milyen hatással van egy kamaszra, ha – tudattalan – mindig a reménytelen szerelmekre okítják. Mit tudhattuk, hogy ki is az a Tápai Krisztus – hiszen a tápéiak sem merhették vallani, hol is lakik a Boldogasszony; ámde abban biztos voltam (Krasznai tanár úrnak is köszönhetően), hogy az Anna-versek költője sem azért halhatatlan, mert csak a munkásmozgalomba volt szerelmes, mint utolérhetetlen példaképe: Ady. Pedig – tegyük föl – őt követte még Nagyváradra is: csak sutább és szerencsétlenebb volt férfiként, amikor találkozott a végzet asszonyával. Akire aztán mindég hivatkozhatott, akinek mindvégig tudhatta címét, aki a legenda szerint még halálos ágya mellett is az ő könyvét őrizte, mert addig sem tudta fölfogni verseit. Mindezt, természetesen, nem kaposvári kisdíák-ként érzékelttem, hanem jóval később, de leendő életemről kialakult tervemet ez is befolyásolta. Rendkívüli módon – mint őt is – vonzottak a színésznők, meg az a lehetőség, hogy – ha már forradalmár egy ideig nem is lehetek – eljussak egy olyan katarziszig, amelybe a reménytelenség szerelme sodor.

Juhász Gyula városába indultam tehát fölvételre, onnét, ahol Lehoczky Zsuzsa volt Kaposvár operett-üdvöskéje, s akibe majdnem mindnyájan szerelmesek voltunk a Mosolyországban nyújtott alakítása míján. Sosem gondoltam volna, hogy még táncolhatok is Vele a régi Hungáriában, mint ahogy azt sem láthattam még fotón, hogy milyen szerencsétlenül áll 1927-ben Juhász Gyula két színésznő közt az újszegedi strandon (háttérben két ifjonccal) negyvennégy évesen, bár mosolyogva – hiszen csak 1980-ban jelent meg az „Igy élt Juhász Gyula” című diákkönyvtár-sorozatbeli mű, melyet Péter László írt, s amelyben ez az illusztráció is látható. A kötet viszont, amiből 1960-ban készülhettünk, még 1956-ban jelent meg, és Előszavában ezt olvastam: „Meddő ma már azon tűnődni, mi lett volna, ha a költő a fővárosban, a nagyipari központ jellegének megfelelően forradalmi munkássággal találkozik, s a galileizmuson át, mint anynyian mások, eljut a forradalmi szocializmusig. A szegedi munkásmozgalomra, amelyben tevékenységét kifejthette, a helyi könnyűipar fejletlensége következően döntően a kisipari jelleg, ennek tükrében a szociáldemokratizmus nyomta bélyegét, s ez óhatatlanul is szűkebbre vonta szemhatárát.” Péter László akkoriban ezt így folytatta: „Másfelől, a magyar vidék társadalmi valósága, a népelethez való közelség megóvta a költőt és életművét a modernizmus számtalan kor- és kórtünetétől, az újdonság és fejlődés köntösében jelentkező divatos irodalmi áramlatok, formabontó kísérletek behatásától... Lírai realizmusának, költői módszere alapjának ez a vidéki sors volt forrása... Horváth Márton hangsúlyozza: ...”Juhász Gyula költészete József Attila számára az egyszerűség, a költői őszinteség, a néppel, a szegényekkel való együttérzés iskolája volt.”

Ebből a kötetből készültem, ebből az előszóból a szegedi egyetemre 1960 őszén. Nem tudtam, hogy ki – ki. Azt sem, hogy milyen tanulságos másfél évtizednek nézek elébe, ha meg tudom látni az egyetlen ismert név: Juhász Gyula képmását.

Mert más volt mindig az ember, a helyzet, és más a kép.

2. Szoboridők

Sorsom úgy hozta, hogy szegedi – majdnem másfél évtizedes – életem alatt többet találkoztam a költő végzetével, mintsem irodalmi hatásával, bár fátumszerűnek tűnhetett volna már az is, ahogy – amikor végre miniszteri kegyelemből fölvettek az egye-

temre – albrétkeresés közben a Brüsszeli körúton egy emléktáblán Juhász Gyula so-raival álltam szemben, pihentetve a járdán két óriás bőrdörmöt. Később is jártam arra, valami udvarlásokra indulván, de a kor meg beidegződöttségeim nem voltak alkalmasak arra, hogy közelebb kerüljön hozzám. Ha valaki beleolvas abba a lektori le-vélbe, amelyben azzal utasítanak el Szeged városából, hogy pontszámom azonos volt egy munkás- meg egy parasztyerekével, de – édesanyám csak gyógyszerári leltározó volt – én kívül maradtam mindezen, bizonyos megéri a végül-is-mégiscsak fölvetett fia-talemler kétségeit. Kiábrándulását mindabból, ami szent volt számára.

Igy utólag volt valami elborzasztó abban, hogy tizenennyolc évesen miként kellett volna fölfognunk mindazt, ami négy évtizede ugyanolyan megoldhatatlan problémája volt a magyar történelemnek, mint nekünk, akik négy évvel korábban forradalmi hévben égtünk tanárainkkal együtt, aztán évekig az ellenforradalomnak nevezett bűnös 1956 emlékével, s – ráadásul Somogyban – többet kellett tudnunk a hajdani fehér terror ál-dozatairól (ld. Hamburger Jenő balladáját a „hős Latinca Sándorról” stb.), mintsem a nemrégiben kivégzett politikusok, munkások vagy éppen tinédzserek végzetéről. Maga Szeged – a mindig bűnös város – is hallgatott, mint Aba-Novák a habarcs alatt.

Az egyetemi oktatás sem kedvezett akkoriban a modern költészet befogadásá-sának, hiszen az őskortól kellett mindent kezdenünk, beleértve az orosz is – az ósláv-val, az ó-orosz irodalommal, a szovjet történelemmel, földrajzzal. Azt akkor még nem tudtam, mennyire kedvezett ez a módszer azoknak, akik így kikerülhettek a feljelen-tést, vagy azt, hogy munkásörnek sorozzák be őket, hiszen ez minden tanszékvezető-nek ukázból volt kiadva, főként az alkalmazotti létszám szerint.

Honnét sejtettem volna, mit jelent Juhász Gyulának – a munkásságot mindig di-csőtő, a testvériség szent eszméjébe szerelmes költőnek – városába jönni, ahonnan őt is a fővárosba menekítette a nagyapai segítség? Olyan társaságba, melyhez hasonlóan nem nagyon bízhattam sokáig. Megrettent emberek húzódtak távolabbra a híres *Csil-lag* börtöntől, amelynek homlokzatán azonban már nem láthattam a *Szabad Nép* neon-hirdetését. Beletelt jónéhány évbe, amíg mindezt meg tudtam végre érteni, olyanok szellemi irányításával, akik poétaként még – olykor – másod- vagy harmadrendűsítet-ték is a Tisza-part magányosát.

A Juhász Gyula-képet – nem csupán bennem – azonban tagadhatatlanul azok a fo-tók alakították ki, melyek már a szakálla mögé búvó, szerencsétlen sorsú vidéki költőt mutatják, még akkor is, ha volt, de nálánál hírnevesebbé vált, mert fővárosinak maradt barátai társaságában. Ott ültünk – igen sokszor – az Oskola utca sarkával szembeni asztaloknál, ahová kinyújtózott az a hírneves halászcsernye, melyet ugyanúgy lebontot-tak egy magas épület miján, mint annyi más a Palánkon belül is. Egy szobor árnyéká-ban, mely a hídlábon túlra figyel, a Közművelődési Palotára. Nem emlékszem pon-tosan, mikor, de már újdonság korszakomban, Ilia Mihály mondta ezt a Tápai lagzi költőjéről: „Még csak neki sem fordítják a Tiszának!” Határon túli költő és fordító is volt a társaságban, magam csak afféle vendégként ittam, amit rendeltek, de ugyanúgy megragadt bennem is ez a néhány mondat – mert cifrább is volt utána az elsőnek –, mint később Tóth Béla híres anekdotája Juhászzal meg a fináncokról, amit hasonló társaságban hírokkodott el, hogy milyen véleménnyel vannak ugyanazon kocsmában egy költőről azok az emberek, akik nem hívták meg át az asztalukhoz, hiszen: „Hogy gyűhetett volna akkor ez a Juhász egy finánccho’!”. Később, amikor az Ávós központ-ból visszaalakították a Tisza szállót is, egyszer-egyszer megengedtem magamnak, hogy időzzek az éttermi emléktábla alatt – miközben az akkori újjagdagok is át-átnéztek ar-

rafelé –, és citálhassam magamban: „A szerkesztőség nem kocsma, hogy egész nap ott ülünk.” Akkora már lélekben annyira „öreg szögedi” voltam, mint amivé ő végérvényesen visszavált félszázaddal hamarébb.

Sokan szorgalmazták, hogy hadd nézze már Tiszáját a költőszobor, hiszen világ-híressé tette. Olyan verseket írt hozzá, melyekhez képest nagy kedvencei (Verlaine vagy Baudelaire is) csak hallgathatnák, hogy mit suttognak a habok. A szobor azonban egyre csüggedtebben várt, mikorra – megadván Neki a kellő tiszteletet – abba a városba kaptam eltávozási parancsot, ahol biztos ítéletű, egyetemi körének meghatározó egyéniségű fiatal, agilis költője volt egykor Juhász Gyula. Róla szóló első opusom a *Bádogkirály* című kötetemben jelent meg, de úgy, hogy még mintha félig végigírtam volna útját az őrületekig, a körömszonyig, hogy nem is Dózsa-fej, de ön-koponya van elásva a híres őskertben, mely már csak alsóvárosi pusztaság volt sokáig a Bálint Sándor – feledhetetlen egyetemi professzorom – által is a mindenkori Dómok fölé emelt Templom körött.

Az utolsó tercina így íródott le: „*A veronált itt egek illatozzák / s Tápérol részeg Krisztus néz ide: / porzik a por a Tisza hőmpölyög*”. Am azzal kezdődött: „*Háttal a víznek, nyugodt bronzmagányban. / Mindennek háttal, ami nem dalol...*”. Lehet, hogy ez is hatott, mert egyszer arra mentem vissza (haza?, mert oda is mindig, ahol már nem laktam!), hogy végre átlátott a Tiszán az újszegedi fűzfákig Juhász Gyula szobra. Megfordították. De még nem láthatta, amikor ott szemben akasztotta föl magát Pusztaszeri Zoltán, egzisztencializmussal foglalkozó rokonom-barátom, Suki Béla legkedvesebb tanítványa, kit aztán másként és mások is követtek a Nirvánába. Mikor Szenczi Molnár-versemben a valódi zsoldár szerint hegedűket himbál a túlnani fűzfás, tán így érthetőbb is ez a kép, mert mögötte ott S. B. híres ötvenhatos hegedűje. Talán ezért, hogy jóval később, Ilia Mihályhoz intézett Juhász Gyula-versemben – de már a nyolcvanas években – *Még Tápérol nézvést* címmel egy tizenhárom versszakos költeményben azt idéztem föl, akinek lélekben átéltem örökös öngyilkosságait, azokat a vidéki sirámaid, melyeken a fővárosba tódult, a periferiákat már meg sem értő, újabb irodalmár ismerőseim is ugyanúgy csak sajnálkoztak, ahogy ma a pénzügyi Magyarország teszi ezt. Szerencsémre, nem nagyon figyeltek oda, így leírhattam: „*Elsír egy kocsmát: váradit / amelynek szétfröccsent fala / s egybeterelni színeit / mint szétrongyolt térkép Adyt – / Krisztussá nem juhászodik / Juhász Gyula...*”. Balszerencsémre viszont a hozzáértők sem igen figyeltek mindarra, amit nem idézhetek hosszan, de végre régi önmagammal, a szegedivel, szembenézve fogalmaztam újjá magamban a képet avagy képzetet. Az utolsó előtti szakasz valamiféle üzenet volt – és utalás – a múltakra, melyek akkor még nem múltak el, csak arról a jövőről sem vettek tudomást, mely benne van az ilyes jelenekben, ahol „*Mindég a túlsó parton áll / hol nem szégyen a gyűrt ruha / s bozótta örvénylő szakáll / sem az a köd a veronál / melyben végül hazatalál / Juhász Gyula*”.

Negyvenegynehány éves voltam akkoriban, *metafizikai láttelelet* készítettem – a Tiszatáj számára – a már említett filozófiatörténész, S. B. korai elmúlásáról is egy ugyanolyan kiskocsmában torozva – szemben a Csillaggal, melyben kivégzésére is várakozhatott, pedig ugyanolyan eszmékben hitt csak, mint a hajdan bíróságilag is meghurcolt nagy poéta –, s nem Nietzsche-t, ám Kierkegaardot idézve: „A szabadság tartalma intellektuálisan az igazság, és az igazság szabaddá teszi az embert. De éppen ezért az igazság a szabadság műve, a szabadság állandóan az igazságot szüli.” Akkor úgy véltem: „Nyolcvankettő lesz mindörökké.” A Juhász Gyula-vers végét mégis – éppen költőnk állandó igazság-reményében és nagy hitében bízva – így fogalmaztam:

*Létünk három rozsdás szögén
csügg Tápé bádogkerisztusa
pléhtestén villan nem szemén
mi szín volt valaha: a fény –
ilyen szegény ilyen remény
Juhász Gyula*

Így. Mert legcsüggedtebb verseiből is remény sugárzott. Nem valamiféle egoista pátosz, hanem az általa nagybetűvel írt: Emberé.

Es valóban lőn kilencszázkilencvenkettő.
Kétezer kettő is.

3. Szonettsorsok

Egy költő kortársam, fiatalabb éveiben volt szegedi főszerkesztőm (volt költő) parancsára leírta rólam: „Másodlagos élmény – másodlagos költészet.” Voltaképpen Weöres Sándoron kellett ütnie nagyobbat, akit magam is mesteremnek vallottam; azzal a hittel, hogy a más létébe való beleézés, az egész költészet folyamában való lét-fürdőzés, nem más, mint bevallása annak a folytonosságnak, hogy nem csupán elsődlegesnek vélt, kis élmény-életünket verssé fogalmazó irodalmárok lehetünk. Szepesi Attilával együtt már ezt tettük pályánk kezdetén, Szegeden, s később tehetséges, fiatalabb társunk, Baka István lírája is ebben érte el csúcspontját – de nem árt emlékeztetni Petri Csathó Ferencre sem, akitől szintúgy nem állt volt távol az ilyesfajta szellemidézés, mely igen veszélyes ugyan, de nagyon is hasznos oly időkben, mikor az igazság is csak álruhát vehet föl maszkjaihoz.

Nem új dolog ez. Csak nem szabad visszaélni a színészi tehetséggel, mint ahogy azzal az isteni adottsággal sem, hogy bele is skizofrénulhat, aztán belehalhat az ember a másik énjébe.

Juhász Gyula korán megkísértette Istent ezzel: látható egy szakáll előtti fotóján, lehunyt szemmel Beethoven gipszmaszkjával is ifjúkorában. Evtizedek múltán kései korának egyik legnagyobb, ha nem legzseniálisabb verse már van Gogh nevében íródott le 1933-ban, az Önarckép – ez az oly, reá addig nem jellemző költemény, melynek régi alap gondolata az, hogy „Mindig is nagy gyermek maradtam én...”. Ennél többet mond végkifejlete: „A legcsodálatosabb fényeket akartam megfesteni, és elborult / Egész világom. / No de én hiszem, hogy valahol egyszer majd az leszek, / aki akartam lenni. / Egyelőre elszenvedem az életet. / Csak azt / sajnálom, amit megfesthettem volna: / a képeket. Egy egész végtelent.” Két egészen kivételes – mert örültnek ható – meglátás van ebben: az, ahogy a színekre utal (saját impresszionizmusára), majd az, ahogy vissza, egy másik nagy költőre, hajdani barátjára, aki 1911-ben írta a Bolyai-verset („A semmiből alkotam új világot, / mint pókhálóból sző kötél a rab.”) – majd: „Új végtelent nyitottam én eszemnek.”

El lehet tűnődni ezen, az eddig még talán nem is evidensnek tetsző utaláson, de sokkal jobban azon, hogy – amint tükörbe néz az ember – mennyire hasonlít fotóján a költő a festői önarcképre korabeli összehasonlításként; ráadásul a kiszolgáltattott, mert betegebb testvér szempontjából is. Mindez azok után válik még meghatóbbá, ha hozzá vesszük, ahogy az apokrif mögé búvó Juhász Gyula a rokonlelkű fiatal, József Attila

pályáját igazítja Szegeden valamikor, mikor már maga is inkább gyámolításra, támogatásra szorulna. Élete végén viszont – négy évvel halála előtt – végső kiszolgáltatottságában maga vágyik eladdig nem ismert versformában a fivéri megértésre. Az alcím is erre utal így: „*Vincent van Gogh levele testvéréhez. Elveszett.*”

Talán éppen ez az apokrif adta meg a bátorságot, hogy leírjam a Tiszatáj fölkerésére az én Juhász Gyula-képe módosulásait; nem tagadva, hogy inkább tragikus sorsa volt rám hatással, mintsem nagyszerű költészete, mely azonban mindig is bennem élt, és él. Most, hogy hét évvel túléltem az ő földi korát, olyan korszakban, amikor nem divatos arra a híres szocialista meggyőződésre és hűségre hivatkozni, mely sajátja volt, ez utóbbiért jobban szeretem, mint szegedi egyetemistaként valaha. Eppenséggel olyan költői és publicisztikai mondandóiért, melyek a gazdagodó és a szegényedő embereket egyre jobban szétválasztó társadalomban egyaránt aktuálisak lehetnek. Ráadásul magam is tanárból lettem hírlapíró, voltam végvári ismeretlenségre kárhoztatott költő, örült- és öngyilkosjelölt.

Számталanszor mormoltam magamban – volt, hogy hátrakulcsolt kezekkel egy bekerített kórházkertben (hányban is – vagy: hányban is?) harmincnégyes címnélkülijét: „*Egy hangszer voltam az Isten kezében, / ki játszott rajtam néhány dallamot, / ábrándjait a boldog szenvedésnek, / azután összetört és elhagyott. / Most az enyészet kezében vagyok, / de fölöttem égnek a csillagok.*” Afféle imádság volt mindez, de meghallgattatott, mert túléltem boldog szenvedéseket is, azt is, amikor az enyészet kezében éreztem magam már – de Isten nem hagyott el, lehet azért, mert még célja volt velem.

Így született meg bennem az a kettős szonett, mely egyszerre idézi Juhász Gyulát és József Attilát, szerelmeikkel együtt, mert már az öröklétben. Megértéséhez ennek a műnek tudni kell, amiről mindig is volt bizonyosságunk, de így még nem. Sokat idézik a Juhász Gyula halálára írt költeményt úgy, hogy nem akceptálják: az csak Attila öngyilkossága után évnnyire jelent meg a Szép Szó 1938-as, novemberi számában, a kevésbé ismert, hasonló témájú, csonkán maradt szonettel együtt. Azt még kevesebben ismerik, a költő sem volt tisztában azzal, hogy hajdani pártfogója, mestere 1937 áprilisában nem is 5-én, hanem 6-án halt meg, a születésnapja utáni éjszakán ugyanis csak több Veronált vett be. József Attila levelezéséből az is kiderül, hogy eredetileg tanulmányt akart volna inkább írni, s így is nagy erőfeszítésébe került, hogy legalább az egyik kéziratot befejezze. Bizonyos pedagógiai megfontolásból a töredékesebb variációt nem tanítják általában, mert így kezdődik (ellentétben a közismerttel): „*Te öngyilkos, micsoda példát / adtál nekünk, kik szeretünk! / Megnehezítet szerepünk. / Hát más nem éppen anynyit élt át...*” Majd: „*Mást nem roszakst-e annyi vélt vád...*”

A harmadik sor azonban előzőleg így volt: „*Mi rád most deszkát veretünk...*” Ehhez csatlakozik aztán a két utolsó tercina (csak az egyik változatot idézem): „*Kinek a szeme omló könnyű, / elmenni annak ilyen könnyű? / Mért bántsz? Én nem bántottalak!*” Aztán: „*Versed csengése mért pereg? / úgy tettél, mint a kisgyerek, / ki becsöngetett s elszaladt...*”

Az eredeti harmadik sor adta a címét az én parafrázisomnak: *Deszkabangok*. A két alcímet pedig a József Attila-i sírversek egy-egy vezérszava: „*Mosdatnak most. Anyád sírat.*” Az első szonett utolsó előtti sorából tehát az első ige; s ugyanígy aztán a másodikból egy idézetvariációból a tárgy: „*Megnehezítet szerepünk.*”

A könnyebb következtetések kedvéért kurziváltam az eredetiekből átvett kifejezéseket is, hogy „*Fáj a hír.*” – vagy „*Mit mondjak most?*” Sorolhatnám. Am legalább ennyire lényeges, amiért a már halott Juhász Gyula nevében írom a síriratokat (lásd

„S társadtól jön egy sírirat” – az eredetiben) – hogy milyen átélt és bekövetkezendő tragédiák árnya vetült a 30-as évek végére, majd a következő évtizedekre. Az országtérkép szétszakadása, a tehervonatok tolatása ugyanúgy utalás a versekre is, mint a híres József Attila-i kártyaversben a *Kelet* meg a *Nyugat*, vagy a Juhász Gyula édesapjára utaló távirászi szó, de nem kevésbé a majdani tömegsírok emlegetése, vagy egybeolvasztása a két költő közös, hajdani szocialista képeinek. Tehát: „*Hol a munkásság majd a sötét gyárra / szegzi az Ember vörös csillagát.*” (A kritikai kiadás szerint eredetileg „öntött” csillag szerepelt, csak a munkáskórusok hatására alakult ki a későbbi szöveg.) Illetve: *A Munkásotthon homlokára* című Juhász Gyula-mű eszményének mai fonákságára való vonatkoztatás: „*Ki itt belépsz, hozd el magaddal / Piros zászlónak a reményt.*”

Hasonló ehhez a reménytelen szerelmek fölemlgetése, különösen Sárvári Annáé, aki (mily véletlen?) 1938-ban követte föld alá a két költőt, míg Flórának megadatott a jövő, melyben századvégig élte túl a megjövendölt világomlásokat, hit- és nemzetromlásokat Illyés Gyula népével, hazájával együtt asszonyként, anyaként is.

Sok-sok nem fölsorolható vers mellett ezért is volt nehéz valamiként mindazokat fölidézni, melyek kegyetlenebbek is lehetnek tanulságul e félszázadnyi kor különbözőképp meggyötört költőire. Ezért a mindkét poétát oly lélekmélységnyien jellemző kisgyerek-hasonlat, kíméletlenül azonban a csecsemőé, különösen József Attilánál: „*Nézz a furfangos csecsemőre: / bömböl, hogy szánassa magát, / de míg mosolyog az emlőre, / növeszti körmét és fogát.*”

A halottaknak, mint tudjuk, körmük és szakálluk nő tovább a föld alatt. Illetve, pontosabban és költőibben, ahogy a *Meghalt Juhász Gyula* költője írja atyai barátját síratva: „*Még nő szép szakállad s hajad.*”

*

Meglehet, születésének 120. évfordulóján azt érdemelte volna Szeged legnagyobb poétája, hogy 22 évesen írt – már akkor is kérdőjeles – rajongó ifjúságát idézzem: „*Örvényekbe dobva álmodom a szépet, / szeretlek, imádlak, te gyönyörű élet?*” – de azzal se mondtam volna többet arról, akit oly korán megkísértett az önhalál. Mindig a szobrát látom magam előtt. Hozzá szól versem utolsó sora:

„Bocsáss meg nékem. Nem bántottalak.”

Hallgat róla.

Magyar titok?